

Engelli Çocuklara Sahip Ailelerin Çocuklarını Kabul- Reddi İle Sosyal Destek İlişkisinin Çeşitli Değişkenlerce Yordanması

Kamile ÇETİN¹

Geliş Tarihi: 11.02.2018

Kabul Tarihi: 05.10.2018

Yayın tarihi: 30.12.2018

Özet

Engelli çocuğa sahip aileler mevcut durumu (engelliliği) kabul etme sürecinde zor zamanlar geçirmektedir. Bu süreç içerisinde aileler sosyal destek sistemlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu çalışmanın amacı, engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarını kabul ya da red düzeyi ile sosyal destek düzeyinin çeşitli değişkenlerce ilişkisini ortaya çıkarmak ve sonuçlara ilişkin çözüm önerileri üretmektir. Zihinsel engelli çocukların ebeveynleri tarafından kabul-red düzeyi ile sosyal destek düzeyleri hakkındaki görüşlerini belirlemeyi amaçlayan bu araştırma nicel verilere dayalı tarama modelinde bir araştırmadır. Araştırmada Bursa ili Yıldırım ilçesinde faaliyet gösteren Özel Feza Nur Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde bulunan ve bu araştırmanın amacı doğrultusunda tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen merkezde 283 ebeveyne ulaşılmıştır. Evrene ulaşmada zamansal sıkıntılar yaşanacağından dolayı 115 gönüllüden oluşan çalışma grubu oluşmuş ve yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Araştırmada daha önceden geçerlilik ve güvenilirlikleri yapılmış ve uygulanmış ebeveyn kabul-red/kontrol ölçeği (EKRÖ/K) ve aile desteği ölçeği adında iki ölçek kullanılmıştır. Ebeveynlerin engelli olan çocuklarını kabullenmeleri ve sosyal destek düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunurken medeni durum, yaş gibi demografik özelliklerin çocuklarını kabul ve red davranışı ile sosyal destek düzeylerini etkilediğini fakat, ebeveynlerin cinsiyet, herhangi bir meslekte çalışma, eğitim durumu, evlilik yılları ve çocuk sayılarının engelli çocuklarını kabul red düzeyleri üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel Engel, Ebeveyn, Kabul Red, Aile Destek

Abstract

Identification of Variables in the Relationship Between Families' Acceptance Status of the Disabled Children and the Social Support

Families have hard time in accepting the fact that the child has disabilities. They require social support systems during this acceptance process. This study aims to identify the variables in the relationship between families' acceptance status of the disabled children and the social support, and also to offer solutions based on the results. This is a quantitative study aiming to identify parent's opinion on the social support level and their acceptance status of their mentally retarded children. A randomly selected cohort of 283 parents from private "Feza Nur Education and Rehabilitation Center, Yıldırım, Bursa" are included. Since the time constraints, 115 volunteers were selected and face to face questionnaire is conducted.

The parental acceptance and rejection questionnaire scoring and Family Support Scale Scoring, which have been applied and validated previously, were used. It is found that there is a significant correlation between families' acceptance status and social support level, and it is also found that demographic variables like marital status and age affect this relationship. However, gender of the parents, employment status, education status, duration of marriage, and the number of the children were not found to be a factor in the acceptance status.

Keywords: Mental Obstacle, Parental, Admission Decline, Family Support

¹ Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, kamilecetin77@gmail.com

Her toplumda çocuk en değerli bireydir. Kadın ve erkek için ortak olan bir ürün, neslin devamı, evliliğin tamamlayıcısı, anne babanın güvencesi ve hayata yüklenen karşılıksız sevgi olarak kabul edilir (Ataman, 2003). Aile toplumun en temel yapı taşıdır. Ailedeki birey sayısı, ekonomik güç, çevre ile olan sosyal etkileşimler ya da diğer değişim faktörleri ailenin farklılaşmasına neden olmaktadır. Ailelerde ve tüm toplumlarda beklenen ve istenen ortak nokta çocuğun sağlıklı olarak doğmasıdır. Normal gelişimi olan sağlıklı bir çocuk beklenirken doğacak çocuğun engelli olarak dünyaya geleceğinin öğrenilmesi ailede bir yıkıma neden olmaktadır. Bununla birlikte de geleceğe ait beklentiler, umutlar, düşünce ve planlarda değişime uğramakta, ailelerin sosyal ve duygusal boyutta çocuktan beklentileri farklılaşmaktadır (Coşkun ve Akkaş, 2009). Eripek (1996) göre engellilik derecesi ne olursa olsun bir çocuğun doğmadan önce ve doğum sonrasında engelli olduğunun fark edilmesi aileler için yaşantılarının değiştiği dönem olarak belirtilir. Ailedeki fertlerden herhangi birinin engeli ailenin tüm bireylerini etkilemekte, birbirleri ve çevreleri ile olan uyumlarında olumsuzlar yaşanmakta ve ailelerin yaşam kalite dengesini sarsabilmektedir (Yörükoğlu, 1998). Ahmetoğlu (2004) göre de aileye yeni katılan ya da katılacak olan çocuğun engelli olmasının ailenin tüm fertlerinin hayallerini yıktığını, bu durumu kabul etmekte zorlandıklarını, derin hayal kırıklıkları ile yoğun kaygı yaşadıklarını belirtmiştir.

Engelliliğin tanımı toplumdan topluma hatta aynı toplum içinde de farklı tanımları yapılmakla birlikte; Engel- ya da özür; bireylerin yetersizliklerinden kaynaklanan hayatı boyunca oynaması gereken rolleri yaş, cinsiyet, kültür, sosyal ve psikolojik faktör gibi işlevleri yerine getirememesi, tamamlayamaması, eksik kalması durumudur (Ulutaşdemir, 2007). Her birey bedensel, zihinsel ve psikolojik olarak birbirinden farklı olarak dünyaya gelir. Engellilik sadece zihinde ya da bedende oluşan bir sağlık sorunu değil aynı zamanda da sosyal bir sorundur. Engelliler ile ilgili sınıflamalara bakıldığında farklı sınıflamaların yapıldığı görülmektedir. Bedensel ve zihinsel olarak ikiye ayrılmakla birlikte, detaylı bir sınıflama yapıldığında ise; görme engelli, işitme engelli, otizm spektrum bozukluğu (OSB), fiziksel engelli, dikkat eksikliği ve hiperaktivite, (DEHB), yaygın gelişimsel bozukluk (YGB), süregen hastalıklar, dil ve konuşma bozuklukları şeklinde sınıflandıkları görülmektedir.

Engelli olan bir çocuğa sahip olmak ve engel türünün hayatın akışı içerisinde çeşitli zorlukları da beraberinde getireceği kaçınılmazdır (Karadağ, 2009). Bu çocukların bakımı ve eğitimi sırasındaki zorluklar psikolojik, (Küçük, 2001), fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel gerçeklere dayanmakla birlikte serebral palsi, spina bifida, zihinsel engel, otizm gibi yetersizliklere sahip aileler daha çok zorluklara karşı karşıya kalmaktadırlar (Allen, Ciambone ve Welch, 2000 Aktr; Kurt, Tekin, Koçak, Kaya, Özpulat ve Önat, 2008). Bu bağlamda ailelerin yaşamış oldukları zorluklar incelendiğinde, ailelerin engelli çocuklarının bakımı ve sağlığı için daha fazla zaman ayırmaları, diğer aile bireyleri ile geçirilen kısıtlı zaman, engel tanısı konulduktan sonra ailelerin çocuklarının engelleri hakkında çok fazla bilgiye sahip olamamaları (Selimoğlu, Özdemir, Töret ve Özkubat, 2014), çocuklardaki görme, işitme, konuşma, zihinsel ve fiziksel aktivitelerdeki kısıtlı yaşam, fonksiyonel kayıplar, medikal ekipmanlara bağımlı olarak yaşama, özellikle SP'li çocuklardaki uyku, yemek yeme, salyalama, hareket edememe ve giyinme becerileri gibi öz bakım sorunları (Yavuz ve Çimen, 2007), otistik çocuklardaki ciddi beslenme, döngüsel ve giysi takıntılarının varlığı (Ünal ve Karagöz, 2011), zihinsel engeli olan çocukların arkadaş kurmadaki ve bağımsız hareket etmedeki yaşamış oldukları zorluklar (İlhan, 2008), okula giderken yaşanan sorunlar, engellerine uygun ortam ve çevrenin oluşturulması aşamasındaki maddi kayıplar, sıkça yaşanan uyum sorunları ve davranış problemleri, vücut özelliklerindeki farklılıklarından dolayı toplumun onlara karşı oluşturmuş olduğu bakış açısı gibi pek çok zorlukla karşılaşmaktadırlar.

Engellik sadece engelli bireyi etkilememekte aynı zamanda aile, akraba ve yakın çevresini de duygusal ve sosyal yönden etkilemektedir. Anne babanın yaşamındaki etkilerine bakıldığında artan kaygı düzeyi ve eklenen stres ile birlikte aile içi ve dışında bazen problemlerin doğmasına

neden olmakta, buna bağlı olarak da depresyon, düşük benlik algısı, evliliklerde bozulmalar, kişisel uyumlarda azalmalar olduğu gözlenmektedir (Girli, Yurdakul, Sarısoy ve Özekeş, 2000). Ancak aileler için olumsuzluk gibi görülen ve bunun sonucunda da oluşan stres ve kaygının bazı aileleri birbirine daha çok bağladığı, engelli bir çocuğa sahip olduktan sonra daha çok güçlenerek evlilikleri üzerinde olumlu bir etki yarattığı ve güçlendirdiği belirtilmektedir (Kazak ve Marvin, 1984). (Sarısoy, 2000). Özekes, Girli, Yurdakul, Sarısoy (2000) göre, zihinsel engelli ve otizmlili çocuğa sahip ailelerin evlilikleri incelendiğinde de eşlerin birbirlerine hep çocuk temelinde değerlendirdikleri aralarında bu durumdan dolayı olumsuzlukların olmadığı ortaya çıkmıştır. Bunların yanında özellikle Türk aile yapılarında annenin sorumlulukları tek başına alması diğer taraftan ailedeki diğer fertlerin de ihtiyaç ve beklentilerini giderme çabası onların psikolojik olarak olumsuz etkilenmelerine neden olmaktadır (Işıkhana, 2005). Bu nedenle özellikle engelli çocuk annelerinin moral ve desteğe daha çok ihtiyaçları olduğu (Deliktaş, Körükcü ve Kukulu, 2016) kaygı ve depresyona neden olan şartların neler olduğu ve bunlarla ilgili bilgi sahibi olmak onları rahatlatacaktır.

Çocuğun yaşamı üzerinde etkili olan çocukluk dönemindeki yaşantılar yetişkinlik döneminde işlevsel hale gelir. Ailede çocuğun yaşamış olduğu deneyimler ileriki sosyal çevresini doğrudan etkiler. Dolayısıyla çocuğun bağımsızlığının oluşmasında (Cüceloğlu, 2007) kendi aralarındaki uyum ve birlikte kurmuş oldukları ilişkiler, onları kabul ya da red etme onların yaşamını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir (Çabuk, 2013). Bu ilişkinin boyutlarından biri kabullenmedir. Kabullenme ebeveynlerin çocukların hislerini, düşüncelerini ve tecrübelerini kabul etmeleridir. Bu açıdan çocuğa yönelik sıcaklık, şefkat, kaygı, ilgi, destek gibi ebeveynlik özelliklerine işaret eder. Kabullenmeyi aileler iki şekilde gerçekleştirir: Fiziksel ve sözel. Fiziksel kabul etme ifadesi okşama, sarılma, öpme, onaylama, destekleme, tatlı söz söyleme, şakalaşma, onaylayıcı bakma gibi aktiviteleri içerirken, sözel kabul etme ifadeleri iltifat, övme, çocuğa güzel şeyler söyleme, şarkılar söyleme, masallar anlatma vb. sözel ifadeleri kapsar (Basılğan, 2012). Ailelerin çocuklarına karşı kabullenici davranışlar sergilemesi bunun yanında sevgi ve destekleyici olması çocuğun bedensel, ruhsal ve zihinsel yönden sağlıklı bireyler olarak yetişmesini desteklemesi açısından büyük önem taşımaktadır (Önder ve Gülay, 2007). Aileleri ile olumlu ve kabul edici ilişkiler oluşturan çocuklar; sosyal ve işbirlikçi, özgüveni yüksek, olumlu ve uyumlu ilişkiler kurabilen bireyler haline dönüşmektedirler.

Red etme ise Roher (2004)'e göre; 4 şekilde olmaktadır: sevgi ve sıcaklık eksikliği, aile bireylerinin saldırganca ve düşmanca davranması, çocukla ilgilenmeme ve onu ihmal etme ile ayrılmamış reddetme olarak ayrılmaktadır. Engelli çocuğa yönelik ailelerin reddedici yaklaşımları onların içe dönük yaşamalarına ve kişilerarası ilişkilerde olumsuzluklar yaşamalarına yol açmaktadır (Önder ve Gülay, 2007). Bundan dolayı çocukların gelecekteki ilişkilerini ailelerin tutumları belirlemekte olduğu unutulmamalıdır. Bütün yaşam enerjilerini ve gelecek planlarını doğacak çocuklarına göre planlayan ailelerin engelliği öğrendikleri andan itibaren bu durumu anlamlandırabilmekte zorlandıkları, duygusal tepkiler yaşadıkları ve gelecek planlarını erteledikleri gözlenmektedir (Özşenol, Ünay, ve Gökçay, 2003). Aile bireyleri gerçekte yüzleşmeden önce şok ve inkar yaşamakta, engeli reddetmekte ve üzüntü durumu gibi aşamalardan geçmektedirler. Engelli olarak doğacak çocuklarından utanç duymakta ve kendilerini değersiz hissetmekle birlikte istenmeyen bu duruma çözümler aramaktadırlar (Doğru ve Arslan, 2010).

Aile bireyleri engelliliği kabul etme sırasında üstesinden gelemedikleri bir problemle karşılaşmış olduğu için farklı tepkilerde bulunmaktadırlar. Onların yaşamış oldukları zorluklar benzerlik göstermekle birlikte ailelerin bu zor süreçte göstermiş oldukları direnç ve baş etme yöntemlerinde değişiklikler olabilmektedir. Bu durumu bazı aileler daha kolay atlatıp çocuk ve kendileri adına birtakım yapıcı yaklaşımlarda bulunur ve planlar yaparak yaşamlarını düzenlemeye çalışırken, bazı aileler de bu durumu kabullenmeyerek uzun süreli keder ve yas döneminden çıkamamaktadırlar (Sarı, 2007). Özellikle sosyal destek alan ailelerin kaygı düzeylerinin azaldığı ve bu durumu daha kolay atlatabildikleri (Özmen ve Çetinkaya, 2012), birbirlerini anlayan ve zorluklara saygı duyan ailelerin durumu daha çabuk kabul ettikleri ve çözüm ürettikleri (Şen , 2004) ailelerin yalnız olmadıklarını ve bu durumu başka ailelerinde yaşadıklarını bilmeleri ve

onların deneyimlerinden faydalanmaları kabullenmeyi kolaylaştırmaktadır (Naidoo, 1984). Ailelerin çocukları için duymuş oldukları gelecek kaygısı, engele karşı bir şey yapamama duygusu ise çocuğu kabullenmede zorluklar yaratırken, bu süreci daha zor atlatmaktadırlar.

Her ailede bireylerin gösterdiği tepkiler aile içindeki her bireyde farklılık göstermektedir. Ailelerin tutum ve davranışları ile sosyal destek düzeyleri yaşamış oldukları kuşaklar içindeki kültür ve bölgelere, almış oldukları eğitimlere, geçmiş yaşantı ve deneyimlerine göre değişkenlik göstermekte (Sümer, Aktürk ve Helvacı, 2010) ve çocuğun bireysel özelliklerine göre biçimlendiği görülmektedir. Ayrıca ailenin eğitim seviyesi, dini birtakım inançlar (Yıldırım ve Gökyıldız, 2004) kişisel, sosyal ve ailesel niteliklerin ailelerde oluşan stres, kaygı ve engelli bir çocuğa uyumu etkilemektedir. Kişilerin etkili problem çözme yeteneğine sahip olmasının ve içsel kontrolünü sağlamasının olumlu yaklaşımlar oluşturabileceği bilinmektedir (Krauss, 1993). Coşkun ve Akkaş (2009) sosyal destek algılarının annelerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, ailenin gelir durumu gibi demografik faktörlerle ilişkili olmadığı, annelerin yaş düzeyleri arttıkça annenin kaygı düzeyinin arttığı ve kabullenmenin zorlaştığı, sosyal destek algılarının ise düştüğü, gelir ve eğitim düzeyi arttıkça ise sürekli kaygı düzeylerinin azalarak sosyal destek algılama boyutunun arttığı bulunmuştur.

(Elifti, 2016) göre eğitim düzeyi, ekonomik gelir ve yaş gibi demografik özelliklere paralel babalarının, çocuklarını engellerinden dolayı red etme düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Güneysucu (2010), zihinsel engelli çocuk babalarının stresle başa çıkması konusundaki araştırmasında babaların demografik faktörlerden eğitim durumu, gelir, cinsiyet, çocuğun yaşı gibi değişkenlerin stres düzeylerine etki etmediği bulunmuştur. Görgü (2005), otizimli çocuk anneleri ile yapmış olduğu çalışmasında annenin eğitim durumu, aylık geliri, çocuk sayısı, yaşamış oldukları yer ile sosyal destek düzeyleri ile depresyon arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu görmüştür. Meşe (2013), annenin zihinsel engelli çocuklarını kabullenmeleri boyutunda kardeş sayısı, annenin eğitim düzeyi, çocuğun almış olduğu eğitim süresi ailenin değerlendirme biçiminde etkili olduğu ve anlamlı farklılıklar oluşturduğu bulunmuştur.

Anne babaların yaşamlarında engellilikle nasıl ve ne ölçüde başa çıkmaya çalıştıkları sosyal destek ile paralellik göstermektedir Engelli çocuk dünyaya getirmek ailelerin yaşamlarını çeşitli yönlerde etkileyen, kaygı ve endişeleri de beraberinde getirerek dengeleri alt-üst eden bir duygu durumudur. Bundan dolayı ailelerin bu süreçte yakın çevresinden ve toplumdaki sosyal destek alması son derece önemlidir. Sosyal destek, Yıldırım (2004) göre; bireyin yaşamış olduğu aile ya da sosyal çevresinden görmüş olduğu ilgi, sevilme, saygı duyma, takdir edilme ve güven oluşturmanın yanında, bilgi edinme ve ekonomik olarak yardım alma gibi psikolojik, sosyal ve ekonomik nitelikli bir yardım olarak da tanımlanmaktadır. Sosyal desteği oluşturan öğelere bakıldığında eş, dost, arkadaş ve aile üyelerinden ihtiyaç duyulduğunda ortaya çıkacağına inanılan bir süreç olduğu vurgulanmaktadır (Lepora, Evans, ve Schneider, 1991). Bu guruplar ailelerin bu zorlu sürecinde yalnız olmadıklarını, birbirlerine sosyal, duygusal, psikolojik ve bazen de ekonomik olarak sosyal yaklaşımlarda bulunarak birbirlerine yardımcı olurlar. Akkaş ve Coşkun (2009) annelerin eğitim seviyelerinin ve ekonomik düzeylerinin artmasına paralel olarak daha düşük kaygı yaşadıkları ve çevrelerinden daha fazla sosyal destek algıladıklarını belirtmişlerdir. Alıcıoğlu ve Gültekin (2017) annelerin çocuklarının eğitim aldığı kurumlardaki öğretmen ve yöneticilerden almış olduğu çocuk ile ilgili desteğin kendilerini "insan olarak" gördüklerini ve sosyal destek almaya ihtiyaçları olduklarını ve bunu önemsediklerini belirtmiştir. Ebeveynlerin bu duyguları yaşamaları; engelli çocuklarıyla olan iletişimlerini, çocuğu kabul red ve sosyal destek düzeylerini dolayısıyla da tutumlarını etkileyeceği düşünülebilir. Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşam yüklerini ortadan kaldıracak profesyonel destek sağlanmalı ve ailelerin yalnız kalmadıklarını göstererek yaşamlarını sürdürmeleri sağlanmalıdır (Gürhopur ve İşler, 2017). Engelli bir çocuğa sahip anne babaların çocuklarını kabul etme ya da red etme düzeyleri ile sosyal destek düzeyleri hakkındaki görüşlerini (cinsiyet, medeni durum, meslek, yaş, eğitim, gelir, evlilik yılı, çocuk sayısı) gibi değişkenler ile ilişkisini belirlemek amacıyla yapılacak olan bu çalışmanın, aileleri anlama ve çocuklarını kabul-red düzeyleri ile sosyal destek düzeyleri

belirlenecek, engellilik tanısı ve sonrasında profesyonellerin ve toplumun ailelere yaklaşımına önemli ölçüde katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda farkındalığın artmasına katkı sağlayarak, yeni çalışmalara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Çalışmamızda engelli çocukların ebeveynlerinin çocuklarını kabul-red düzeyi ile sosyal destek düzeyleri hakkındaki görüşlerinin neler olduğu öğrenilmek istenmektedir. Buna paralel olarak:

- Engelli çocukların ebeveynlerinin çocuklarını kabul-red düzeyi ile sosyal destek düzeylerinin ebeveynlerin cinsiyetlerine göre arasında anlamlı bir ilişkisi var mıdır?
  - Engelli çocukların ebeveynlerinin çocuklarını kabul-red düzeyi ile sosyal destek düzeylerinin ebeveynlerin yaşları arasında anlamlı bir ilişkisi var mıdır?
  - Engelli çocukların ebeveynlerinin çocuklarını kabul-red düzeyi ile sosyal destek düzeylerinin ebeveynlerin medeni durumları arasında anlamlı bir ilişkisi var mıdır?
  - Engelli çocukların ebeveynlerinin çocuklarını kabul-red düzeyi ile sosyal destek düzeylerinin ebeveynlerin eğitim durumları anlamlı bir ilişkisi var mıdır?
  - Engelli çocukların ebeveynlerinin çocuklarını kabul-red düzeyi ile sosyal destek düzeylerinin ebeveynlerin bir meslekte çalışıp çalışmamalarına arasında anlamlı bir ilişkisi var mıdır?
  - Engelli çocukların ebeveynlerinin çocuklarını kabul-red düzeyi ile sosyal destek düzeylerinin ebeveynlerin evlilik yılları arasında anlamlı bir ilişkisi var mıdır?
  - Engelli çocukların ebeveynlerinin çocuklarını kabul-red düzeyi ile sosyal destek düzeylerinin ebeveynlerin çocuk sayıları arasında anlamlı bir ilişkisi var mıdır?
  - Engelli çocukların ebeveynlerinin çocuklarını kabul-red düzeyi ile sosyal destek düzeylerinin ebeveynlerin gelir durumları ile anlamlı bir ilişkisi var mıdır?
- Engelli çocukların ebeveynlerinin çocuklarını kabul red düzeyi ile sosyal destek düzeyleri hakkındaki görüşleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Amaç

Bu çalışmanın amacı; engelli çocuğu olan ailelerin çocuklarını kabul red düzeyi ile sosyal destek düzeyleri hakkındaki ilişkiyi (cinsiyet, medeni durum, meslek, yaş, eğitim, gelir, evlilik yılı, çocuk sayısı ve sosyal destek düzeyi) gibi değişkenler ile incelemek ve elde edilen bulgular doğrultusunda bu alanda öneriler geliştirmektir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma, ebeveynlerin zihin engeli olan çocuklarını kabul ya da red etme düzeyleri ile sosyal destek düzeyleri hakkındaki görüşlerini belirlemeye dönük nicel verilere dayalı tarama modelinde bir araştırmadır. Tarama modeli geçmişte ya da bulunduğu o anki koşullar içinde olay ve olguları ayrıntılı olarak betimlemeye çalışır. Bu yaklaşımda olay, madde ya da kişi gibi değişkenler kendi koşulları içinde ve hiç değiştirmeden tanımlanır (Karasar, 2005) .

Örnekleme

Ailelerin engelli olan çocuklarını kabul etme ya da red etme düzeyi ile sosyal destek düzeyleri hakkındaki görüşlerini belirlemeyi amaçlayan bu araştırma random (tesadüfi) örnekleme yöntemiyle yapılmıştır. Bu çalışmada Bursa ili Yıldırım ilçesinde faaliyet gösteren Özel Feza Nur Özel Eğitim

ve Rehabilitasyon Merkezinde bulunan 283 ebeveyne ulaşılmış ve ulaşım kolaylığı açısından bu merkezde gönüllü 115 ebeveynle yüz yüze anket çalışmasıyla yürütülmüştür.

Araştırma Katılanların Demografik Özellikleri

Anket çalışmaları sonucunda Bursa ili Yıldırım ilçesinde faaliyet gösteren Özel Feza Nur Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi oluşturmaktadır. Bu kapsamda 115 ebeveyne ulaşılarak anketin doldurulması sağlanmıştır. Bu anketlerin demografik verilerine ilişkin istatistikler aşağıda tablolarda yer almaktadır.

Tablo 1: Araştırmaya katılan ebeveynlerin frekans dağılım tablosu

Değişkenler	(f)	(%)
Ebeveynlerin Cinsiyeti		
Kadın	68	59,1
Erkek	47	40,9
Çocuk Sayısı		
1 Çocuk	37	32,2
2 Çocuk	44	38,3
3 Çocuk ve Üzeri	34	29,6
Medeni Durumları		
İlk Eşimle Birlikteyim	81	70,4
Boşandım	34	29,6
Evlilik Yılları		
1-5 Yıl	37	32,2
6-15 Yıl	45	39,1
16-25 Yıl	33	28,7
Çocuk Cinsiyeti		
Kız	51	44,3
Erkek	64	55,7
Genel Toplam	115	100

Tablo 2: Araştırmaya katılan ebeveynlerin cinsiyetlerinin çeşitli değişkenlere göre frekans dağılım tablosu

Değişkenler	Kadın (f)	Erkek (f)	Kadın (%)	Erkek (%)
Ebeveyn eğitimi				
Okuryazar değil	27	8	39,7	17,0
İlkokul	27	19	39,7	40,4
Lise	14	20	20,6	42,6
Eğitim meslek				
Çalışıyorum	23	22	33,8	46,8
Çalışmıyorum	45	25	66,2	53,2
Ebeveyn yaş				
20-35 Yaş	24	22	35,3	46,8
36-45 Yaş	25	10	36,8	21,3
46 Yaş ve Üzeri	19	15	27,9	31,9
Ebeveyn gelir düzeyi				
0-1000TL	22	19	32,4	40,4
10012000TL	26	12	38,2	25,5
2001-3000 TL	20	16	29,4	34,0

Veri Toplama Aracı

Araştırmada, engelli çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarını kabul-red düzeylerini değerlendirmek amacıyla ‘‘Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği (EKRÖR/K)’’ ve ‘‘Aile Destekleme Ölçeği (ADÖ)’’ kullanılmıştır.

Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği (EKRÖ/K)

Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği ailelerin çocuklarını kabul etme ya da red etme davranışlarını ölçmek amacıyla oluşturulmuş ve asıl formu Rohner ve Khaleque tarafından 1978 'de geliştirilmiştir. Bu ölçeğin asıl formu EKRÖ/K, 60 maddeden oluşan dört alt ölçekten oluşan sıcaklık ve sevgi (20 madde), algılanan düşmanlık ve saldırganlık, algılanan kayıtsızlık ve ihmal (15'er madde) ve algılanan ayırtmamış reddedilme (10 madde) olarak ayrılmıştır. Daha sonrasında ise Ebeveynlerin Kontrolü ölçen 13 madde ekleyerek EKRÖ/K'yı geliştirmiş ve son hali 73 madde olarak kabul edilmiştir.

EKRÖ dört alt ölçeğe ait puan toplarından elde edilen 'EKRÖ''toplam puanı bireyin ebeveynlerinin onu ne kadar kabul ettiği ya da red ettiği algısının ölçüsünü vermektedir. Ölçekten alınan toplam puanlar tüm alt ölçeklerin puan ortalamasını bize vermektedir. EKRÖ/K'da yer alan ölçekler 1 ve 4 puan üzerinden değerlendirilirken "hemen hemen her zaman doğru" (4 puan), "bazen doğru" (3 puan), "nadiren doğru" (2 puan), "hiç bir zaman doğru değil" (1 puan) biçiminde dörtlü likert tipi bir ölçek üzerinde yanıtlanmaktadır. EKRÖ için toplam puan hesaplamalarında ise Kontrol alt ölçeği puana dahil edilmez. Alt ölçeklerin puanları içermiş oldukları maddeler toplamı ile oluşmaktadır. Buna göre sıcaklık/şefkat ölçeğinden alınmış olan yüksek puanlar bireyin / çocuğun anne babasından almış olduğu sıcaklığın yüksek olduğunu gösterirken, diğer alt ölçeklerden alınan yüksek puanların bireyin/ çocuğun anne babası ile olan ilişkisinin reddini ifade etmektedir. Sıcaklık/sevgi alt ölçeğini oluşturan tüm maddeler ile ve kayıtsızlık/ihmal alt ölçeğini oluşturan yedi madde ters olarak kodlanarak diğer alt ölçeklerin puanlarıyla toplanmaktadır. Toplanan bu puanların yüksekliği bireyin/çocuğun anne babası ile olan ilişkisinin reddinin yüksekliğini ifade etmektedir. Oluşturulan ölçekten elde edilen puan 24(en yüksek düzeyde kabul) belirtirken 96 (en yüksek red) arasında değişiklik göstermektedir. Orijinal ölçeğin iç tutarlılık kat sayısı 0.81 olarak bulunmuş, doğrulayıcı faktör analizi 4- faktörlü yapıtı kanıtlamıştır.

Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği (EKRÖ) Türkçeye Uyarlanması

Ülkemizde ilk olarak Polat (1988), daha sonra Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği (EKRÖ) Türkçe 'ye Erdem (1990) tarafından uyarlanmıştır. Polat (1988),ölçeğin güvenilirlik katsayılarını.76 ile. 84aralığında olduğunu belirlemiştir. Daha sonra ise Çocuk/Ergen EKRÖ'nün güvenilirlik ve geçerlik çalışması Varan (2003) tarafından yapılmıştır. Çalışma 9-18 yaşları arasında 1657 çocuk üzerinde yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada anne ve baba formlarına ait alt ölçeklerin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları .82 ile .96 arasında değişmiştir. Her iki form içinde toplam iç tutarlılık katsayısı .96 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğini irdelemek için yapılan faktör analizi sonucunda 3 veya 4 maddeden oluşan 16 kümenin 2 faktöre yüklendiği görülmüştür ve bunlar "red" ve "kabul" olarak adlandırılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda da EKRÖ'nün anne ve baba formlarının ülkemizdeki geçerlik ve güvenilirliği desteklenmiştir. (Varan 2003) tarafından geçerliliği desteklenmiştir.

Güvenirlik ve Geçerlilik Bulguları

Bu çalışmamızda ölçeğin güvenilirliğini bulmak amacıyla, tüm ölçek ve alt ölçeklere Cronbach Alfa iç tutarlılık kat sayısı, test tekrar test güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Test-tekrar-test güvenilirliği ise .62 olarak bulunmuştur. EKRÖ'nün kontrol alt ölçeği geliştirilirken Schaefer'in Kontrol Skalasından yararlanılmıştır. Kontrol skalasının yetişkinler için güvenilirlik ve geçerlik analizleri incelendiğinde iç tutarlılık katsayılarının anne kontrolü için 77, baba kontrolü için 91 olduğu görülmektedir. Bu çalışmada EKRÖ/K yerine KRÖ kullanılmıştır. Ölçeğin tamamına ait iç tutarlılık katsayısı .95 olarak bulunmuştur.

Çalışmanın alt boyutlarından olan sıcaklık/şefkat, düşmanlık ,835, ihmal ,466 ve red ,756 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tamamına ait iç tutarlılık katsayısı ,806 olarak bulunmuştur. Testin sonucu incelendiğinde algılanmış olan kabul/reddi yorumlayabilmek adına sıcaklık/sevgi alt ölçeğini oluşturan tüm maddeler ile ve kayıtsızlık/ihmal alt ölçeğini oluşturan yedi madde ters olarak puanlaması yapılmıştır.(8,17,26,35,44,53,62) Testte sıcaklık/sevgi alt ölçeği ile ilgili olası en düşük

puan 20, en yüksek puan 80 ve orta nokta 50 puan ve Cronbach Alfa iç tutarlılık kat sayısı ,859 Düşmanlık/saldırganlık ve kayıtsızlık/ihtimal alt testleri için bu puanlar sırasıyla 15, 60, 37.5 ve Cronbach Alfa katsayısı ,835 olarak bulunmuştur. Ayrışmamış red için ise 10, 40 ve 25 puan ve iç tutarlılık katsayısı ,756 olarak bulunmuştur. Testin toplam puanlarına bakıldığında ise olası en düşük puan 60, en yüksek puan 240 (ki maksimum reddi gösterir), orta noktası ise 150 puandır. Bu ölçeğin dört ölçeğinden alınan toplam puanlar 60 ile 240 arasında değişmekte ve 240 puan en yüksek derecede red düzeyini gösterirken, 60 puan en yüksek düzeyde kabul algısını göstermektedir. Red düzeyi ne kadar yüksek olursa ailenin engelli çocuklarını red düzeyi o kadar yüksek olurken, engelli çocuklarını kabullenmeleri o kadar düşük olmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek amacıyla varimax dönüştürmesi açılımlayıcı faktör analizi yapılmış ve KMO değerinin 0.76 olduğu bulunmuştur. Yapılan faktör analizinde de kabul ve red olmak üzere iki temel faktör bulunmuştur. Kontrol boyutu ile algılanan ebeveyn kontrolü (izin vericilik-kısıtlayıcılık) ölçülmektedir. 13 maddeden oluşan kontrol skalasında en düşük puanlar 13 ile 52 en yüksek arasında değişmektedir. Kontrol alt ölçeğinde ebeveyn kontrolünü ölçmekte olup alt ölçeğinde;

- 13- 26 arasındaki puanlar düşük kontrolü
- 27- 29 arasındaki puanlar orta derecedeki kontrolü
- 40-45 arasındaki puanlar sıkı kontrolü
- 46- 52 arasındaki puanlar ise katı/ kısıtlayıcı kontrolü göstermektedir.

EKRK ölçeğinin daha iyi yorumlanabilmesi adına referans aralığı; 1,00–1,74 hiç bir zaman doğru değil, 1,75–2,49 nadiren doğru, 2,50–3,24 bazen doğru ve 3,25–4,00 “hemen hemen her zaman doğru referans ölçüleri belirlenmiş ve aralıklara uygun şekilde yorumlama yapılmıştır.

Aile Destek Ölçeği

Ülkemiz koşullarında geliştirilmeye çalışılan aile destek ölçeği (ADÖ) yetersizliğe sahip çocuğu olan ailelerin sosyal destek algılarını ölçmeyi amaçlamış bir çalışma olup (Kaner, 2003) tarafından geliştirilip duygusal destek, bakım desteği, bilgi desteği, yakın ilişki desteği ve maddi destek olmak üzere 5 ana alt boyuttan oluşmaktadır.

Aile Destek Ölçeği Yetersizliğe sahip olan çocukların ebeveynlerinin sosyal destek algılarını ölçme aracı olarak kullanılmaktadır. Ölçme aracının maddeleri incelendiğinde üçlü derecelendirme yapılmaktadır. (Hiç uygun değil = 1, Kısmen uygun = 2, Oldukça uygun = 3) seçeneklerinden herhangi biri seçilerek cevaplama yapılmaktadır. Alt boyutlardan elde edilen puanların toplanmasıyla kişilerin sosyal destek düzeyine ilişkin tek bir puan elde edilmiş olur. Alt ölçeklerden alınabilecek en yüksek ve en düşük puanlar, madde sayısının 3 ile çarpımı ile 1 arasındadır Aile Destek Ölçeğinden yüksek puan alma, anne ve babaların herhangi bir yetersizliği olan çocuklarının gereksinimlerini karşılama yardımı olan desteklere sahip olduklarını, düşük puan ise bu desteklerden yoksun olduklarını ifade etmektedir.

Duygusal Destek: Problemlı geçen zamanlarda anne ve babaları hissi olarak sıkıntidan kurtaran, ailelere yön gösteren, karar verme durumlarında da güvenilir birinin olmasının ailelerin karar verme durumunda kolaylık sağlayan duygusal destek boyutu 9 maddeden oluşmaktadır (1.2.3.4.5.6.7.8.9).

Bilgi Desteği: 8 maddeden oluşan (11.24.25.26.27.28.29.30) boyut, yetersizliği bulunan çocuğunun özellikleri, gelişimi, aldığı eğitimi ve ona davranış şekilleri konusunda ebeveynlere bilgi verecek, onlara yön gösterecek binlerinin varlığını değerlendiren eğitsel destek boyutudur. Bakım Desteği: Bu boyut beş ana maddedir. Boyutlar sırası ile (10.12.18.22.31)den oluşmaktadır. Boyutta, engelli çocuğun yaşamını sürdürebilmesinde kendisine yardım edebilecek ve ebeveynlerin kendisine zaman ayırmasını sağlayacak destek boyutu ilgili maddeleri içermektedir. Yakın ilişki Desteği: Bu boyuttaki maddeler (13.14.16.19.20.21) dan oluşmaktadır. Ailelerin hissi olarak güvendikleri ve o kişilere bağlandıkları, yaşamlarındaki belirli kararların alınmasında ve bazı sırlarını paylaştıkları,

sevildiğini hissettiği birinin yaşamında bulunma derecesini değerlendirmektedir. Maddi Destek: (15. 17. 23.) maddelerden oluşan bu boyutta ebeveynlerin ekonomik olarak sıkıntı geçirdikleri dönemlerde kullanabilecekleri kaynakların varlığını ölçmektedir.

ADÖ 'nün geçerliliğini belirlemek amacıyla Cronbach Alfa iç tutarlılık kat sayısı, iki yarım güvenilirliği, madde test korelasyonları ve test tekrar test güvenilirlik katsayıları hesaplanmış ve duygusal destek Cronbach Alfa 909, bakım desteği 896, maddi destek 847, yakın ilişki desteği 855 ve toplam iç tutarlılık kat sayısının ise 946 olduğu tespit edilmiştir. Test tekrar test katsayılarının ise sırasıyla 994, 969,966,968,952 ve 992 bulunmuştur. ADO alt boyutlarına bakıldığında da boyuttaki korelasyonların bilgi desteği için 576-706, duygusal destek için 586-754, bakım desteği için 576-706, yakın ilişki desteği için 589-668 ve maddi destek için 662-745 olduğu bulunmuştur. Ölçekten alınabilecek en düşük puan ; 31, en yüksek puan ; 93'tür. ADÖ den yüksek puan almak ebeveynlerin engelli olan çocuklarının gereksinimlerini giderebilecek desteklere sahip olduklarını, düşük puan ise bu desteklerden yoksun oldukları sonucuna varılmaktadır (Kaner 2004). Ölçeğin sosyal bilimler adına daha iyi yorumlanabilmesi için 1,00–1,66, Hiç uygun değil, 1,67–2,33 kısmen uygun ve 2,34–3,00 oldukça uygun referans ölçüleri kabul edilmiş ve ölçek maddeleri bulguları bu referans aralıklarına göre de yorumlanması yapılmıştır

Verilerin Toplanması ve Analizi

Ölçek aracılığıyla toplanan veriler, SPSS 22.00, paket programına kaydedilmiş ve veriler analiz edilmiştir. İki gurubun ortalamaları arasındaki fark karşılaştırılarak sonucun manidar olup olmadığına t testi ile karar verilmiştir (Büyüköztürk, 2005). İki den fazla grup karşılaştırıldığında ilişkisiz örneklerde tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılarak analiz edilmiştir. Anlamlı farkın bulunduğu durumlarda farklılığın hangi iki ilişkisiz örnek arasında olduğunu anlamak için çoklu karşılaştırma testlerinde (post hoc test) testi kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2005). Korelasyon katsayısı, iki değişken arasındaki ilişkinin var olup olmadığını, var ise ilişkinin miktarını ve yönünü bulup yorumlanmasında kullanılır($r=-,30$ ile $+,30$ düşük ilişki, $r=-,31$ ile $+,69$ orta ilişki, $r=+,70$ ile $+,1,0$ yüksek ilişki) (Büyüköztürk, 2005).

Araştırmanın anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak alınmıştır. Yapılan analizin sonucunda elde edilen bulgular, araştırma sorularına uygun olarak tablolara dönüştürülerek yorumlanmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Engelli çocukların ebeveynlerinin çocuklarını kabul red düzeyi ile sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkiye ait korelasyon sonuçları Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3. Engelli çocukların ebeveynlerinin çocuklarını kabul red düzeyi ile sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkiye ait korelasyon sonuçları

Korelasyon		EKRÖ	ADÖ
Ebeveyn Kabul Red Ölçeği	Pearson Korelasyon	1	,740**
	Anlamlılık		,000
	N	115	115
Aile Desteği Ölçeği	Pearson Korelasyon	,740**	1
	Anlamlılık	,000	
	N	115	115

* sig. (2-tailed) $<0,05$, ** sig. (2-tailed) $<0,01$

Tablo 3 incelendiğinde, ebeveynlerin çocuklarını kabul red düzeyi ile sosyal destek düzeyleri arasında .01 düzeyinde pozitif ve yüksek düzeyde ($r= +,740$, $p<,01$) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bu sonuca göre ebeveynlerin kabul red düzeyi ile sosyal destek düzeyi değişkenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Cinsiyet değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan tek yönlü varyans analizi (one way anova) sonuçları Tablo 4’de görülmektedir.

Tablo 4. Cinsiyet değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan tek yönlü varyans analizi (one way anova) sonuçları

Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss	t	df	p
EKRK Kadın	68	1,3578	,16531	,439	113	,662
EKRK Erkek	47	1,3728	,19908		86,763	
ADÖ Kadın	68	1,3832	,17200	1,142	113	,256
ADÖ Erkek	47	1,3445	,18874		92,942	

* $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Tablo 4’ e göre araştırmaya katılan ebeveynlerin çocuklarını kabul-red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerinin cinsiyet ile ilişkisi incelendiğinde ortalamaları arasında EKRK (Ebeveyn Kabul Red Ölçeği) ($t=,439$) ve ADÖ (Aile Desteği Ölçeği) ($t=,256$) cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Yapılan analiz ile ilgili olarak ortaya çıkan (t) değerinin anlamlılık ($p > .05$) değerinin büyük olduğu ve anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir. Betimsel istatistik sonuçları sıralandığında katılımcıların EKRK ölçeği ortalamalarının kadınlarda (1,35), erkeklerde (1,37) olduğu görülmektedir.

Medeni durum değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan tek yönlü varyans analizi (one way anova) sonuçları Tablo 5’de görülmektedir.

Tablo 5: Medeni durum değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan tek yönlü varyans analizi (one way anova) sonuçları

Medeni durum	n	$\bar{x}$	ss	t	df	P
EKRK İlk Eşimle Birlikteyim	81	1,3393	,16225	2,321	113	,022*
EKRK Boşandım	34	1,4226	,20508		51,162	
ADÖ İlk Eşimle Birlikteyim	81	1,3375	,16716	2,842	113	,005*
ADÖ Boşandım	34	1,4385	,18932		55,671	

* $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Ebeveynlerin engelli olan çocuklarını kabul-red düzeyi ile sosyal destek düzeylerinin medeni durum değişkenine göre ortalamaları arasında EKRK (Ebeveyn Kabul Red Ölçeği) ($t=2,321$) ve ADÖ (Aile Desteği Ölçeği) ($t=2,842$) istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. ($p < .05$) değerinin küçük olduğu ve anlamlı bir farklılığın olduğunu göstermektedir. Betimsel istatistik sonuçlarına bakıldığında EKRK (Ebeveyn Kabul Red Ölçeği) boşanan ebeveyn ortalamalarının (1,42), ilk eşi ile birlikte olanların (1,33) olduğu görülmektedir.

Bir meslekte çalışma değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan tek yönlü varyans analizi (one way anova) sonuçları Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6: Bir meslekte çalışma değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan tek yönlü varyans analizi (one way anova) sonuçları

Meslekte çalışma	n	$\bar{x}$	ss	t	df	P
EKRK Çalışıyorum	45	1,3327	,19254	1,508	113	,134
EKRK Çalışmıyorum	70	1,3840	,16841		84,841	
ADÖ Çalışıyorum	45	1,3318	,19441	1,723	113	,088
ADÖ Çalışmıyorum	70	1,3903	,16618		83,321	

* $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Tablo 6'da araştırmaya katılan ebeveynlerin EKRK (Ebeveyn Kabul Ret Ölçeği)' nin ve ADÖ (Aile Desteği Ölçeği)' nin bir meslekte çalışma durumlarına göre ortalamaları arasında EKRK (Ebeveyn Kabul Ret Ölçeği) ($t=1,508$) ve ADÖ (Aile Desteği Ölçeği) ($t=1,723$) olduğu puan ortalamalarının meslekte çalışma durumlarına göre anlamlı bir ilişkinin olmadığı bulunmuştur. ($p > .05$). Genel olarak ebeveynler EKRK ve ADÖ ile ilgili görüşleri aynıdır. Betimsel istatistik sonuçlarına bakıldığında katılımcıların EKRK ölçeğine göre herhangi bir meslekte çalışmayanların (1,38) ve herhangi bir meslekte çalışanların (1,32) ortalamalarına sahip oldukları görülmektedir.

Yaş değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan anova sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Yaş değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan anova sonuçları

Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
EKRK Grup Arası	,224	2	,112	3,652	,029*
EKRK Grup İçi	3,436	112	,031		
EKRK Toplam	3,660	114			
ADÖ Grup Arası	,089	2	,045	1,400	,251
ADÖ Grup İçi	3,573	112	,032		
ADÖ Toplam	3,662	114			

* $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Tablo 7 'ye göre araştırmaya katılan ebeveynlerin çocuklarını kabul-red düzeyi ile sosyal destek düzeylerinin yaş değişkenine göre incelendiğinde puan ortalamalarının ebeveynlerin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. ($F=3,652$, $p < .05$) Bu farkın nereden kaynaklandığını bulabilmek için çoklu mukayeseye imkân tanıyan çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre farklılığın yaşı 36-45 yaş arası olan gruptan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Buna göre 36- 45 yaş arası ebeveynlerin çocuklarını daha fazla reddetme döneminde olduklarını göstermektedir. Öte yandan ADÖ (Aile Desteği Ölçeği) ($F=1,400$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur.

Eğitim durumu değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan anova sonuçları Tablo 8’de görülmektedir.

Tablo 8: Eğitim durumu değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan anova sonuçları

	Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
EKRK	Grup Arası	,166	2	,083	2,660	,074
	Grup İçi	3,494	112	,031		
	Toplam	3,660	114			
ADÖ	Grup Arası	,122	2	,061	1,922	,151
	Grup İçi	3,541	112	,032		
	Toplam	3,662	114			

* $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyi ile sosyal destek düzeylerinin eğitim durumlarına göre ortalamaları arasında EKRK (Ebeveyn Kabul Red Ölçeği) ($F=2,660$, $p > .05$), ADÖ (Aile Desteği Ölçeği) ($F=1,922$, $p < .05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılığın olmadığı görülmektedir.

Evlilik yılı değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan anova sonuçları Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: Evlilik yılı değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan anova sonuçları

	Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
EKRK	Grup Arası	,154	2	,077	2,455	,090
	Grup İçi	3,507	112	,031		
	Toplam	3,660	114			
ADÖ	Grup Arası	,222	2	,111	3,620	,030*
	Grup İçi	3,440	112	,031		
	Toplam	3,662	114			

* $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Ebeveynlerinin çocuklarını kabul red düzeyi ile sosyal destek düzeyleri ile ilgili görüşlerinin evlilik yılına göre ortalamaları arasında EKRK (Ebeveyn Kabul Red Ölçeği) ($F=2,455$, $p > .05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur. ADÖ (Aile Desteği Ölçeği) ise ($F=3,620$, $p < 0,5$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Bu farklılığın nereden kaynaklandığını bulabilmek için çoklu mukayeseye imkân tanıyan çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre farklılığın evlilik yılı 16–25 yıl olanlar arası gruptan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu yaş aralığındaki ebeveynlerin sosyal destek boyutunda ileri yaş grubundaki ebeveynlere göre biraz daha düşük olduğu görülmektedir.

Çocuk sayısı değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan anova sonuçları Tablo 10’da gösterilmektedir.

Tablo 10: Çocuk sayısı değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan anova sonuçları

	Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
EKRK	Grup Arası	,022	2	,011	,336	,715
	Grup İçi	3,639	112	,032		
	Toplam	3,660	114			
ADÖ	Grup Arası	,001	2	,000	,009	,991
	Grup İçi	3,662	112	,033		
	Toplam	3,662	114			

* $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Çocukların aileleri tarafından kabul edilme ya da red edilme düzeyi ile sosyal destek düzeyleri ile ilgili görüşlerinin çocuk sayısına göre ortalamaları arasında EKRK (Ebeveyn Kabul Ret Ölçeği) ($F=,336$, $p > .05$), ADÖ (Aile Desteği Ölçeği) ($F=,009$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur.

Gelir durumu değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan anova sonuçları Tablo 11’de gösterilmektedir.

Tablo 11: Gelir durumu değişkenine göre ebeveynlerin çocuklarını kabul- red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerine göre yapılan anova sonuçları

	Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
EKRK	Grup Arası	,095	2	,047	1,491	,230
	Grup İçi	3,565	112	,032		
	Toplam	3,660	114			
ADÖ	Grup Arası	,215	2	,108	3,493	,334
	Grup İçi	3,447	112	,031		
	Toplam	3,662	114			

* $p < 0,05$ anlamlılık seviyesinde ilişki anlamlı

Zihinsel engelli çocukların ebeveynlerinin çocuklarını kabul red düzeyi ile sosyal destek düzeyleri ile ilgili görüşlerinin çocuk sayısına göre ortalamaları arasında EKRK (Ebeveyn Kabul Ret Ölçeği) ($F=1,491$), ADÖ (Aile Desteği Ölçeği) ($F=3,493$, $p > .05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın amacını oluşturan ebeveynlerin engelli olan çocuklarını kabul/red düzeyleri ile sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenlerce ilişkisini incelenmiştir. Araştırma sonuçları incelendiğinde ebeveynlerin kabul red düzeyleri ile sosyal destek düzeyleri arasında pozitif doğrultuda anlamlı bir ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre ebeveynlerin kabul red düzeyleri arttıkça sosyal destek düzeyleri artmakta, red düzeyi azalmaktadır. Karadağ’a (2009) göre

sosyal destek düzeyi arttıkça umutsuzluk düzeyi azalmakta, kabul düzeyi artmaktadır. Demirbilek (2013) çalışmasında da aile üyelerinin engelli çocuklarına destek olmalarının ancak kendilerinin de sağlıklı destek almaları ile sağlanacağını belirtmiştir. Anne babaya verilecek sosyal desteğin (ekonomik, bilgi, psikolojik destek) gibi artmasıyla birlikte ebeveynlerin engelli olan çocuklarını kabul etme davranışlarının olumlu yönde artacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın demografik değişkenlerine ilişkin bulgular incelendiğinde, ebeveynlerin kabul-red düzeyinin ve sosyal destek düzeyinin cinsiyet değişkeni ile bir ilişkisinin olmadığı aralarında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu sonuca göre ebeveynlerin cinsiyetleri ne olursa olsun ebeveynlik duygularıyla çocuklarını sevdiğikleri ve onlara ilgi gösterdikleri düşünülmektedir. (Korkmaz, Yücel, Çelebi ve Kılıç, 2014; Gülay ve Önder, 2010; Delitay, 2009) çalışmalarında cinsiyetin ebeveynlerin çocuklarını kabul etme ya da reddetme düzeylerinde etki etmediğini destekler nitelikte olduğu görülmüştür.

Ebeveynlerin kabul-red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerinin medeni durum değişkenine göre incelenmesinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Bu sonuç kapsamında boşanan ebeveynlerin çocuklarını red düzeyi yüksek bulunmuştur. Bu sonuç özellikle boşanmış bireylerin tek başına engelli bir çocuğun sorumluluğunu alma ve güçlüklerle baş edebilmenin güç olduğunu göstermektedir. Alanyazın incelendiğinde ebeveynlerin engelli çocuklarını kabul-red düzeyi ile sosyal destek düzeylerinin medeni durum ile olan ilişkisini inceleyen araştırmalara rastlanmamakla birlikte Yetkin, (2016) çalışmasında bekar ebeveynlerin evli ebeveynlere göre stres düzeylerinin daha yüksek bulunduğu bu durumun özel gereksinimi bir çocuğun gelişim ve eğitim sürecinde sorumluluğun tek ebeveynde toplanmasının bekar ebeveynlerin stres düzeyini arttırdığı görülmüştür.

Araştırma bulgularına bakıldığında ebeveynlerin bir meslekte çalışma durumları ile engelli çocuklarını kabul-red düzeyi ile sosyal destek düzeyleri davranışlarında farklılığa neden olacak bir etken olmadığı gözlenmektedir. (Işıkhana, Özşenol, Ünay, Aydın, Akın ve Gökçay, 2003;) 'ın araştırmalarından elde edilen sonuçlara göre, ebeveynlerin engelli çocuklarını kabul-red düzeyinin ebeveynlerin çalışma durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmıştır. Ebeveynlerin kabul-red düzeyi ile çalışma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Ebeveynlerin engelli çocuklarını kabul red düzeyleri ile sosyal destek düzeylerinin yaş değişkeni üzerinde etkili olduğunu savunan birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. (Kurt, Tekin, Koçak, Kaya, Özpolat ve Önat, 2008; Erkan ve Toran 2004) 'nın çalışmalarında annelerin yaşlarının artması ile birlikte çocuklarını reddetme davranışları artmaktadır. Yapılan bu çalışmada da kabul-red düzeyi ile sosyal destek düzeylerinin yaş değişkenine göre farklılık gösterdiği ve bu farklılığın da 36-45 yaş grubundan kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonucu incelendiğinde yaş ile birlikte ebeveynlerin olayları ve dolayısıyla da engelli çocuklarını kabullenmesi, sosyoekonomik düzeyinin daha sabitleşmesi ve geleceğe olan kaygı düzeylerinin azalması ile birlikte engeli kabul etmelerinin daha kolay olacağı düşünülmektedir.

Diğer bulgulara bakıldığında, engelli çocuğa sahip ebeveynlerin kabul-red ve sosyal destek düzeyleri ebeveynlerin eğitim durumları, ebeveynlerin kabul red düzeyine göre farklılaşmamaktadır. Bu durumun çalışma grubunu oluşturan ailelerin eğitim düzeylerinin, okur yazar olmayan 35, ilköğretim 46 ve lise 34 kişiden oluştuğu ve üniversite düzeyinde eğitim alan ebeveyn grubunun olmayışından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu durum, Dolanay (2016)'nın çalışması ile desteklenirken (Basılğan, 2012; Dwair, 2010; Yıldız, 2009; Delitay, 2009; Kızıltaş, 2008; Önder ve Gülay, 2007; Erkan ve Toran, 2004)'ın engelli aileleri üzerinde yapmış oldukları çalışmalarında, üniversite ve üzerinde eğitim düzeyine sahip annelerin lise, ilköğretim ve altı eğitime sahip olan annelerin anlamlı düzeyde olduğu ve kabul düzeyinin yüksek olduğu yapılan çalışma ile paralellik göstermediği görülmüştür. Çalışmadan çıkan bu durumun ebeveynlerin okur yazar olmaması ya da ilköğretim düzeyinde olmalarının ebeveynler için fark oluşturmadığını ve kabul- red düzeylerini pek etkilemediğini düşündürmektedir.

Araştırmaya katılan ebeveynlerin çocuklarını kabul-red düzeylerinin ve sosyal destek düzeylerinin evlilik yılı ve çocuk sayılarına göre farklılaşp farklılaşmadığına bakılmıştır. Analiz sonuçlarına bakıldığında, bu değişkenlerin ebeveynlerin çocuklarını kabul-red düzeyinde etkilerinin olmadığı görülmüştür. Ebeveynlerin kabul-red düzeyinde evlilik yılları ve çocuk sayılarının sosyal destek ve kabul-red üzerindeki sonuçların alanyazında birbirleriyle çelişkili olduğu görülmektedir. Araştırmaların bir kısmı (Yetkin, 2016, Şengül ve Baykan, 2013; Kurt, Tekin, Koçak, Kaya, Özpolat ve Önat, 2008) evlilik yılları ve çocuk sayılarının etkili olmadığı sonucunu bulmuşken, Erkan ve Toran (2004) çalışmasında çocuk sayısı arttıkça ebeveynlerin reddetme davranışlarının arttığını aralarında anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir.

Çalışmamızda incelediğimiz değişkenlerden ebeveynlerin gelir düzeylerinin, engelli çocuklarını kabul-red ile sosyal destek düzeylerinde etkili olmadığıdır. (Dolunay, 2016; Kurt, Coşkun ve Akkaş, 2009, Teskin, Koçak, Kaya, Özpolat ve Önat, 2008) çalışmaları da araştırmamızın bulgularını destekler niteliktedir. Bu durum ailelerin çocuğunun gereksinim ve ihtiyaçlarını kendilerinin karşılamamalarından kaynaklanıyor olabilir. Bir diğer düşünce de çalışma grubunun eğitim düzeyinin genellikle okuryazar olmayan ya da ilkökul düzeyinde olması çocuklarından beklentilerinin sınırlı olması ya da yerleşim birimi olarak kırsal kesimlerde yaşamalarından kaynaklı tamamen engelli çocuklarına kendilerini maddi yönden adamamalarından kaynaklanıyor olabilir.

Sonuç olarak sosyal destek engelli çocuğa sahip ebeveynlerin ve çocuklarının sağlığı ve topyekûn toplumun sağlığı açısından son derece önemlidir. Çocuklarının engel derecesi ya da ebeveynlerin sosyal statüleri, yaşları gibi durumları ne olursa olsun her zaman desteğe ihtiyaçları olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenlerden dolayı araştırmada ebeveynlerin engelli çocuklarını kabul etme ve red etme düzeyleri ile sosyal destek düzeyleri incenmiş ve aralarında anlamlı ilişkinin olduğu saptanmıştır. Engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarını kabul ve red düzeyleri incelendiği bu çalışmada ebeveynlerin medeni durum, yaş gibi demografik özelliklerin çocuklarını kabul ve red davranışı ile sosyal destek düzeylerini etkilediğini fakat, ebeveynlerin cinsiyet, herhangi bir meslekte çalışma, eğitim durumu, evlilik yılları ve çocuk sayılarının engelli çocuklarını kabul red düzeyleri üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır.

ÖNERİLER

Çalışmanın sonuçlarına dayanılarak aşağıdaki önerilerde bulunabilir:

İlk olarak özel gereksinimi olan çocukların ve ebeveynlerinin yaşları ne olursa olsun engelli çocuklarını kabul-red etme ve sosyal desteğe gereksinim duymaktadırlar. Yapılan bu çalışmanın sonuçlarından yola çıkarak Türkiye genelinde bu tarz çalışmaların kapsamlı bir şekilde rapor haline dönüştürülmesi bu problemi yaşayan ebeveynlerin durumla daha kolay baş etmelerini sağlayacaktır. İkinci olarak ebeveynlere uzman kişiler tarafından psikolojik ve sosyal destek hizmetleri sağlanarak onların kendi başlarına bu durumla baş etmelerinin ortadan kaldırılması sağlanmalıdır. Bu hizmetler probleme karşı daha rahat ve kolay bir şekilde uyum sağlamalarına beklentileri ve gereksinimleri doğrultusunda yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca üçüncü öneri olarak ebeveynlerin çocuklarını red etme düzeylerine yönelik seminerler ve yeterli bilgilendirmeler yapılarak kurslar oluşturulmalı ve onların daha mutlu, toplumla bütünleşik olmaları sağlanmalıdır. Bu konuya yönelik çalışmalar araştırmacılar tarafından çeşitli değişkenlerce incelenmiştir. Aynı araştırma konusunu çekirdek aile ve büyük ailelerin engelli çocuklarını kapsayacak şekilde yapmaları önerilebilir. Bir diğer öneri ise yapılan bu çalışmamız nicel verilere dayalı tarama yöntemi kullanılarak çalışılmıştır. Sonraki yapılacak olan çalışmalarda gözleme dayalı yöntemler ya da boylamsal çalışmalar yapılarak aynı denemeler değişik yaşlarda gözlenebilir ve farklılıklar kaydedilerek test edilmesi sağlanabilir. Araştırmacılara; ebeveynleri tarafından reddedilen engelli çocukların reddedilme nedenleri ve bu davranışları azaltılabilecek önerileri oluşturan araştırmalar ve incelemeler çoğaltılarak aile kaynak kitaplarının oluşturulması önerilebilir. Son olarak ebeveynlerin engelli çocuklarını kabul red düzeyi ile sosyal destek düzeyleri açısından çocuklarını kabulü önemli olması nedeniyle engellilik ve aileler ile ilgili radyo, gazete ya da tv kanallarında kamu spotu oluşturularak toplumsal farkındalık yaratılmalıdır. Bu önerilerin başarıya ulaşılabilmesi için öncelikle özel gereksinimli çocuğu olan

ailelere destek olmak için kamu spotlarıyla engel grupları ve aileleri hakkında bilgi verilip, toplumsal bilinç ve farkındalık oluşturulabilir veya arttırılabilir.

KAYNAKLAR

- Ahmetoğlu, E. (2004). *Zihinsel engelli çocukların kardeş ilişkilerinin anne ve kardeş algılarına göre değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Üniversitesi, Ankara.
- Arıcıoğlu, A., & Gültekin, F. (2017). Zihinsel engelli çocuk annelerinin sosyal destek ve gelecek kaygıları: psikolojik danışmanların rolü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (42), 1-26.
- Ataman, A. (2003). *Özel eğitime muhtaç olmanın nedenleri* (ed. A.Ataman). Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Basılğan, F. (2012). *Annelerin kabul red düzeyleri ile çocukların davranış sorunları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. (Gözden Geçirilmiş 5. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Coşkun, Y., & Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan ailelerin kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 213- 227.
- Cüceloğlu, D. (2007). *Keşke'siz bir yaşam için iletişim*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çabuk, F. U. (2013). *5 yaş çocukların sosyal konularının anne babalarının kabul red düzeyleri ile ilişkisinin incelenmesi* Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı. Denizli.
- Demirbilek, M. (2013). Zihinsel engelli bireylerin ve ailelerinin gereksinimleri. *Turkish Journal Of Family Medicine And Primary Care* (Tjfm), 7 (3), 58 – 65.
- Deliktaş, A., Körükcü, A., & Kukulu, K. (2016). Özel bakım gereksinimi olan bir bebeğe sahip kadınlarda anneliğe geçiş: Durum çalışması. 1. *Uluslararası Kadın Çocuk Sağlığı ve Öğretim*, (104), 1-457.
- Delitay, H. (2009). *Engelli çocukların annelerinin çocuklarını reddetme davranışları* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı. Ankara.
- Doğru, S., & Arslan, E. (2010). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyi ile durumluluk kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (19), 432-866.
- Dolanay, D. (2016). *Annelerin özel gereksinimli çocuklarını kabul etmeleri ile kardeşlerinin özel gereksinimli çocukları kabulü arasındaki ilişki* Yüksek lisans tezi). KKTC Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Özel Eğitim Ana Bilim Dalı. Lefkoşa.
- Dwair, M. (2010). Parental acceptance-rejection: a fourth cross cultural research on parenting and psychological adjustment of children. *Journal of child and Family Studies*, 19(1), 30-35.
- Erdem, T. (1990). *The validity and reliability study of turkish form of parental acceptance rejection questionnaire*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Efiliti, E. (2016). Examination to rejection behaviors of fathers having with mentally disabled child. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* (40), 457-468.
- Eripek, S. (1996). Zihinsel engelli çocukların tanımı. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 81-87.
- Erkan, S., & Toran, M. (2004). Alt- Sosyo- ekonomik düzey annelerinin çocuklarını kabul ve reddetme davranışlarının incelenmesi (Diyarbakır İli Örneği). *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*

(27), 91-97.

- Girli, A., Yurdakul, A., Sarısoy, M., & Özekeş, M. (2000). Zihinsel engelli ve otistik çocukların anne babalarına yönelik grup danışmanlığının depresyon benlik algısı ve tutumları üzerine etkisi. (6), 2-9.
- Gülay, H., & Önder, A. (2010). Comparing acceptance and rejection levels of mentally handicapped children's parents and normally developed children's parents. *e- Journal of New World Sciences Academy*, 5(3), 742-750.
- Güneysucu, J. (2010). *Eğitilebilir zihinsel engelli çocuğa sahip olan babaların sosyo-demografik değişkenlere göre stres düzeyleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Görgü, E. (2005). *3-7 yaş arası otistik çocuğa sahip olan annelerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gürhopur Turan, F. D., & Dalgıç İşler, A. (2017). Zihinsel yetersiz çocuğu olan ebeveynlerde aile yükü. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 8(1), 9-16.
- Işıkhan, V. (2005). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin psiko- sosyal ve sosyo -ekonomik sorunları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 16(2), 1-20.
- İlhan L. (2008). Eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda beden eğitimi ve sporun sosyalleşme düzeylerine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 315-324.
- Kaner, S. (2003). Aile Destek Ölçeği: Faktör yapısı, güvenirlik ve geçerlik. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 4(1), 57-72.
- Kaner, S. (2004). Engelli çocukları olan anababaların algıladıkları stres, sosyal destek ve yaşam doyumlarının incelenmesi. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi kesin raporu, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/eng/browse/498/798.pdf?show> (29.04.2017).
- Krauss M.W. (1993) Child-related and parenting stress: similarities and differences between mothers and fathers of children with disabilities. *American Journal on Mental Retardation*, 97, 393-404.
- Karadağ, G. (2009). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları güçlükler ile aileden algıladıkları sosyal destek ve uyumsuzluk düzeyleri. *TAF Prev Med Bull*, 8(4), 315-322.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kazak, A.E ve Marvin, R.S (1984), Differences and adoption stress and social networks in families with a handicapped child, *Family Relations*, 33, 67-77.
- Kızıldaş, M. (2008). Özürlü çocuğa sahip ailelerin psiko- sosyal durumu ve çocukların yaşam becerileri. *Eğitim Dergisi*.
- Korkmaz, M., Yücel, A. S., Çelebi, N., & Kılıç, B. (2014). 7- 17 yaş arası farklı gelişimsel özellikleri olan çocuklara sahip ailelerin stresle başa çıkma yöntemlerinin incelenmesi. *ACED Uluslararası Aile Çocuk ve Eğitim Dergisi*, 2(4).
- Küçüker, S. (2001). Erken eğitimin gelişimsel geriliği olan çocukların anne babalarının stres ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkinin incelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 3(1), 1-11.
- Lepora, S., Evans, G. W., & Schneider, M. L. (1991). Dynamic role of social support in the link between chronic stress and psychological distress. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6(6), 899-909.
- Meşe, İ. (2013). Engellenmiş annelik: zihinsel engelli çocukların anneleri. *International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(12), 841-858.
- Naidoo, R.M. (1984). Counselling parents with handicapped children , *Projektive Psycho-logy*, 29(1),13-17.
- Önder, A., & Gülay, H. (2007). Ebeveyn Kabul- Red Teorisi ve Bireyin Gelişimi Bireyin Gelişimi Açısından Önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*(21), 20-28.

- Ömür, S. Özdemir, G., Töret, G. & Özkubat U. (2016). Otizimli çocuğa sahip ebeveynlerin otizm tanılama sürecinde ve tanı sonrasında yaşadıkları deneyimlerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi, *International Journal of Early Childhood Special Education* (INT, JECSE), 5(2), 129-167.
- Özdamar, K. (2003). *Modern bilimsel araştırma yöntemleri*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özekes, M., Girli, A., Sarısoy, M., Yurdakul, A. (1998). Evlilik ilişkilerinde engelli çocuğa sahip olmanın rolü. 10. ulusal psikoloji kongresi, sözlü bildiri, Ankara.
- Özmen, D., Çetinkaya, A., (2012). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunlar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 23(3), 35-49.
- Özsoy, Y., Eripek, S., & Özyürek, M. (1992). *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar, Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Karatepe Yayınları.
- Özşenol, F., Ünay, B., & Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156-164.
- Rohner, R. P. (2004). The parental acceptance and rejection syndrome: Correlates of Perceived Rejection. *American Psychologist* (59), 830-840.
- Rohner, R., & Khaleque, A. (2002). *Parental acceptance- . Span: Rejection And Life*.
- Sarı, H. (2007). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde aile yüklemesi. *Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(2), 2-4.
- Sarısoy, M. (2000). *Otistik ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin evlilik uyumları*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sümer, N., Aktürk, E. G., & Helvacı, E. (2010 Haziran). Anne- baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: türkiyede yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikolojisi Yazıları*, 13(25), 42-59.
- Şen E. (2004). *Engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı güçlükler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Şengül, S. & Baykan, H. (2013). Zihinsel engelli çocukların annelerinde depresyon, anksiyete ve stresle başa çıkma tutumları. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 14(1), 30- 38.
- Ulutaşdemir, Nilgün (2007) Engellilerin Eğitimi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(5).
- Ünal, Z., & Karagöz, N. (2011). Özel Sağlık Sorunu Olan Çocuklara Yönelik Giysiler, *Tekstil Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 5(3), 60-65.
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). *Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, G., & Gökyıldız, Ş. (2004). sağlıklı bebeğe sahip olmayan ailelerin yaşadığı psikososyal sorunlar. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 7(3), 74-82.
- Yıldırım, İ. (2004). Algılanan sosyal destek ölçeğinin revizyonu. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 17(5), 221-236.
- Yıldız, D. (2009). *Okul öncesi dönem engelli çocuğa sahip annelerin çocuklarını kabullenişleri ile umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, İstanbul.
- Yurdakul, A., Girli, A., Özekes, M., & Sarısoy, M. (2000). Otistik ve zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin stresle baş etme yolları: anne-baba farklılıkları. *Saray Rehabilitasyon Dergisi*, 7, 6-17.
- Yörükoğlu, A. (1998). *Çocuk ruh sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.